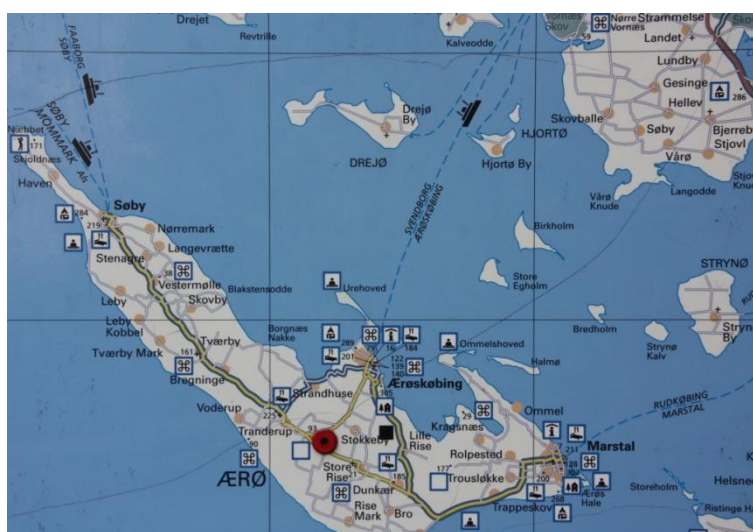

Denne rejse til Ærø er foretaget i september 2011. Den er skrevet for en stor del af Acton Friis som i 1921 på sin sommerrejse besøgte Ærø. Acton Friis skrev i De danske øer en rejse tur, som denne fortælling er uddrag af og forsøger at gentage samme med billeder taget i 2011 af det har, kunne findes i henhold til hans beskrivelser. Acton Friis 's tekst er mærket AF 1921.

Ærø er således mange andre oplevelser i 2011 – her er kun medtaget dem som Acton Friis har beskrevet i 1921 med kommentar mærket 2011.

2011 Kommer man til Ærø via Ærøskøbing, så oplever man hurtigt at Ærø er utrolig bakket med store udsigtspunkter – det første indtryk tager næste vejret fra en - når man køre op til landevejen som går fra nordøst og til sydøst som en højderyg på Ærø. Vejen fra Ærøskøbing løber ud i højderygsvejen på øens højeste punkt. Man overraskes over at der er et mageløst skue over havet på begge sider. Mod nordøst til Store Egholm, Birkholm, Drejø og Fyn som baggrund. Mod sydvest rækker øjets udsyn helt til Holstein. Man oplever også snart et Ærø som er bakker og dale i et stort flot skue langs med højderygs landevej.

Generelt så ligne Ærø et stykke Danmark i forfald og i nogle områder er museum over en svunden tid, kun ganske få steder ser man fordum storhed og stolthed. Landskabet er smukt mulighederne mange – men det danske samfund burde lave færgesejls til priser som kunne gøre det attraktivt at købe en bolig og istandsætte den og dermed skabe omsætning på øen.

Udsigt mod: Nordøst

Udsigt mod Sydøst

Bakkelandskab på Ærø

Idyl på Ærø

1921 AF: I den tidlige morgen kørte jeg fra byen sydpå over Lille Rise til Gråsten. Landskabet her, set fra vejen, der bugter sig langs stranden mellem Ærøskøbing og Lille Rise er noget af det yndefuldeste, jeg kunne fristes til at sige mest beåndede, jeg har set.

Vejen hæver sig ganske småt i jævnt til en betydelig højde, ud for Vorbjerg og Lille Rise kører man i 40 - 50 m. meters højde kun 5 - 600 m. fra kysten. Udsigten mod øst over bugten til Dejrhø - af Digerhø i modsætning til Lilleø og ud mod Ommels Hoved.

Udsigt mod Lilleø og Ommels Hoved fra Galgehøj

Fra den 53m høje Galgehøj syd for Rise falder vejen stærkt ned over mod Gårsten. Lige hvor den rammer sønderstranden og viger mod øst, ligger tæt i svinget den såkaldte "St Albans Kirkegård" der intet har med en kirkegård at gøre, men sandsynligvis er en vold rest fra den tidlige middelalder. Stedets historie kendes ikke, de tilbageværende, stærkt udviske rester af jordvolden er i ringform og rager kun en god meter op over jordsmonnet, det ligger ganske lavt ud mod stranden og voldens ene halvdel er opslugt af havet.

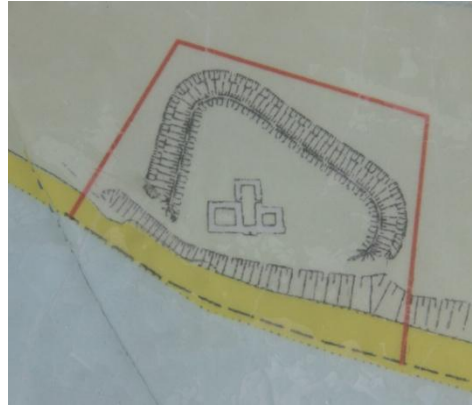
Galgehøj 53 m.

Grunden af St. Albans Kirkegård

Ringvolden med voldgrav

St. Albans Kirkegård som havet har taget halvdelen af

2011 Stedet historie kendes bedre i dag: Sankt Alberts Kirke

Ved Vejsnæs Nakke ses sporene af Sankt Alberts Kirke (oprindeligt opført som fæstningsværk). Det genskabte anlæg måler ca. 60 x 30 m og består af en op til 3 m. dyb grav og et kraftigt voldanlæg til forsvarsbrug. Dateringen af anlægget formodes at være vikingetid omkring år 1000. I 1300 tallet omdannedes anlægget, idet der blev opført en betydelig kirke på stedet. Rundt om kirken er af dækket et halvt hundrede grave, hvoraf mange er børnegrave. Øvrige fund er bl.a. et stort antal mønter, der daterer kirkens anvedelsestid fra midten af 1300 tallet og frem til reformationen i 1536. Herefter blev kirken lukket og efterhånden nedbrudt.

1921 AF: Af en chausse, der er asfalteret og så bred som en københavnsk boulevard, kørte jeg østpå over det gamle "drej" til Trappeskov og videre over det flade land på øens østlige del mod Marstal

Vejen øst på til Trappeskov i 2011

1921 AF: Der har været 4 Herregårde på Ærø **Gudsgave** i Marstal nedbrændt 1767 - **Gråsten** i Rise sogn solgt i 1967 og nedlagt - **Voldrup** i Tranderup sogn nedlagdes og ustykkedes 1767 - I 1772 havde **Søbygård** i Søby sogn samme skæbne. I dag (1921) er det kun Søbygårds gamle kældere som vidner om et skummelt minde om herlighederne.

1921 AF: Haven er en af de mest gammeldags landsbyer på øen, og af ydre svarer den i høj grad til sit navn, Nogle mægtige gamle roehuse beliggende ud mod vejen i byens nordre ende er store seværdigheder. Deres arkitektur for en til at tro, man færdes i en afrikansk negerlandsby. I samme ende af byen står lidt afsides fra vejen, inde mellem haverne ved nogle store gårde, en gammeldags hørtørringsovn, som under krigen (må være første verdenskrig) atter kom til ære og værdighed.

2011 Haven landsby har ikke meget af fortidens stolthed og bygningsværker tilbage

1921 AF: På landets yderste kno, der mod nordvest rager ud i havet, ligger Skjoldnæs fyr, og norden for dette har man Næbbet med dets åbne, barske strand. Men selv herude, hvor der er, som om et stykke af landets benrad rager igennem dets yppige muskulatur, selv her følges man langs vej og over marker af de levende hegn.

Skjoldnæs Fyr

Stranden på Næbbet

På strande er Næbbet i et par kilometers længde og omtrent i halvtreds meters bredde dækket af et mægtigt lag rulle sten omtrent af hønseægs størrelse, ophobet af det urolige havs bølgeslag i mange, parallelt løbende volde.

Mod sydøst løfter kysten sig i skønne, lave klinter, hvorfra kampesten er rullet ned. Langt borte ved Havens gamle teglværk som en ensom obelisk op over klinterne. Ude på Næbbets yderste spids ligger de gamle skanser. De er endnu meget tydelige i tegningen, ganske solide volde, der dog nu er ved at blive ædt af det allestedsnærværende hav. Deres yderste sider er blevet til nedstyrtet klint.

Klinter med nedrullede kampesten

Kysten mod Havens hvor teglværks obelisk er forsvundet

1921 AF: Nær landevejen en halv mil sydvest for Søby er tæt ind under en mægtig banche det sted, hvor det gamle herresæde Søbygård har ligget. En syv otte meters forhøjning, omgivet af moser, rummer her endnu de gamle kældres, som lå under herregårdens hovedbygning, og endnu for omtrent 70 år siden (1921) stod her den bygning, hvis vældige egebjælker og svære sparreværk mindende om, at den tilhørte er længst forsvunden tid.

2011 oprindelige egebjælker fra det oprindelige Søbygård

1921 AF: Rundt omkring stedet ses endnu lave grave på omtrent 30 meter bredde, de gamle, forhen vandfyldte slotsgrave, hvor nu en frodig, gammel bondehave dækker alt og indhyller stedet i mystisk mørke.

Det gamle Søbygård forekommer iflg. Pontoppidan første gang i historien i 1540. Men den ældste bygning må siden være blevet lagt øde eller nedrevet, thi Rantzau fortæller (ca,1690), at hertug Hans af Sønderborg har bygget Søbygård.

Også dennes hovedbygning er nu forsvundet. Oven på de ældgamle kælderhvælvinger står der ganske vist rester af dens mure, men de er kun kernen i det, der nu er hovedbygningen, som er opført 1840 og hvis facade mod nord er ombygget 1860. Bygningen ligger som ved de fleste fynske herregårde et godt stykke fra avlsbygningerne og er adskilt fra disse ved sin voldgrav, men således at den med disse danner en firkant. To trapper fører symmetrisk op til ti indgangsdøre på hovedfacaden mod gårdspladsen.

Den gamle kælder med dens pragtfulde hvælvinger består af tre rum, der er hen imod 3 m. høje. Lofterne er rundbuede og de to yderste er støttet af en svær firkantet midterpille. Fra det mellemste rum, hvortil nedgangen fører fra gårdspladsen ad en svær stentrappe, fører endnu en trappe mod syd mod slotsgraven.

2011 Kælder hvælvinger den firkantet midterpille er i dag væk og lofthøjden langt fra de 3 m.

1921 AF: Et skummelt halvllys trænger gennem små vinduesåbninger i de metertykke mure og viser, at rummene nu bruges til oplagskælder. Med her er intet beskadiget, murene står uberørte af tiderne. Det eneste minde om tidligere anvendelse hernede er et stort, sammensmedet knippe af jernkroge under loftet, omtrent af udseende som en primitiv lysekroge, oprindelig bestemt til ophængning af det fældede vildt, men man flåede dette.

2011 Af "knippe af jernkroge" er i dag kun træsokkel tilbage

1921 AF: De brede grave, der sandsynligvis har fået deres vand fra Søby Nor, er nu tørre og der er overalt bevokset med træer og tær buskads.

Det hele er sunket ned til at blive en ganske almindelig bondegård og kun gårdspladsens vældige dimensioner og de umådelige længer sammen med hovedbygningens fornemme stil vidner endnu om at det er resterne af en gammel herremandsbolig. Alt er slet vedligeholdt, de gamle udhuse er i forfald, kun hovedbygningen er endnu i ordentlig stand. Det vil koste en formue at restaurere gården, og de små 50 tdr. som ejeren råder over kan ikke holde bygningerne oppe. Den gamle adelsbolig synker langsomt i grus. Mægtige træer gror omkring den og skjuler den næsten allerede, buske strækker deres arme ind ad de gamle kældervinduer, og murene grønnes og smuldrer af jordens fugtighed, uden at nogen hånd maget at redde dem fra fald.

Den nuværende ejer (1921) er en jævn, stiltfærdig bonde, men ganske kultiveret mand, som har øjet åbent for de skønhedsværdier, der her er ved at forsvinde og som han er ude af stand til at redde.

Øens befolkning burde samles om at bevare dette sted, om at købe den gamle gård og vedligeholde den. Den er stor seværdighed, selv i sin nuværende skikkelse. Den ligger på øens skønneste plet, og den kunne stå som et monument både over, hvad fortidens kultur har frembragt og over beboernes frigørelse fra herrevældet - til "ihukommelse" for efterkommerne.

Søbygård 20011

2011: Fra 1991 til 1994 erhvervede Den selvejende institution Søbygård den stærkt forfaldne herregård, opført i 1580. I første omgang var det hovedbygningen, slottet og derefter avlsbygningerne med tilhørende jord. Der var nok at tage fat på – økonomisk var det en enorm opgave som kun har ladet sig gennemføres takket være velvillig støtte fra en lang række offentlige instanser og private fonte igennem årene. Viljen til

støtte skal ses i lyset af, at man fra de involverede myndigheders side anser hertug Hans den yngres Søbygård for at være en af de virkelige historiske gårde i Danmark, fordi hele anlægget – især avlsgården og kælderens under slottet – er uoprukt i sit oprindelige hovedtræk.

Slottet var nærmest en ruin, da restaureringen blev påbegyndt i 1992. Efter seks års arbejde fik hovedhuset igen. I slutningen af perioden tog man fat på at genopføre salen og fortsatte med resten af østre længe, hvor der blev indrettet café, køkken toiletter m.m. Efter færdiggørelse i 2002 rykkede man over til den gamle svinestald ved indgangen til gården. Huset blev hurtigt færdigt, så det fremover kunne fungere som frokoststue og møderum for det fortsatte restaureringsarbejde. Samtidig tog man fat på forvalterboligen på modsatte side af udgangen og efter fem år var også denne bygning klar til at blive taget i brug. Den rummer i dag billetindgang og museumsbutik.

Med den store donation fra A P Møller Fonden i 2008 kom restaureringen til at gå stærkt med nordre længe, laden, som omkring 1750 var blevet genopført efter at være væltet under en storm. Pengene rakte til en fortsættelse af vestre længe og hovedindgangen blev igen en overdækket port – med tag af strå.

Samtidig – og over en tiårig periode – er Søbygårds stensatte banker blevet restaureret, og en ny vindebro er blevet genopført i stolpehullerne på hertugens oprindelige bro. Efter 20 års arbejde mangler i dag kun en enkelt lille bygning og udenomsarealer at blive renoveret. Fordums storhed lader sig igen ane.

2011 Genetableret stensatte banke.

1921 AF: Ved siden af denne idylliske gamle gård, knap 100 meter fra dens indkørselsport, hæver sig en mægtig, isoleret banke, på hvis top der findes rester af et ældgammelt, anseligt voldsted, uden tvivl levninger fra øens ældste, gamle hovedborg, som har ligget her længe før den senere Søbygård og øens andre herregårde er opført.

2011 Voldstedet ved Søbygård fortæller med sine imponerende dimensioner at der her engang har ligget en kongelig fæstning. Det menes at være anlagt af Kong Niels i det 12. århundrede for at beskytte Ærø mod overfald fra venderne. Placeringen var ideel, idet man havde en fremragende udsigt ud over havet og øen, og skibene lå sikkert i havn ved foden af voldene. For tilbage i Middelalderen lå forsvarsværket for enden af en fjordarm, der var omgivet af enorme strandvolde, opstået ved aflejringer fra havet. Senere blev fjordarmen afskåret og Vitsø Nor opstod.

Banken ved Søbygård som er rester fra øens ældste gamle hovedborg

1921 AF: Tager man fra Søby ad bivejen østpå langs kysten, kommen man gennem de tæt liggende små landsbyer Havrekobbel, Skelhave, Snorløkke og Stæremose og gennem den større Skovby. Havrekobbel er ligesom en anden landsby på øen, Lebykobbel, mærkelig ved sin slesvigske navneendelse, et minde om disse landsdeles historiske samhørighed gennem hundrede af år.

2011 Kun vejskiltene på den i dag asfalterede vej viser, at her var i 1921 4 landsbyer på rad.

1921 AF: For hver af de fem nævnte byer, man kommer igennem, fordobles indtrykket af idyl, hvert øjeblik, tror man at nu må kulminationen endelig være nået, men nej. Ved næste svingning af vejen kommer nye, stærkere skønhedsindtryk. Vejen mellem Stæremose og Skovby er en åbenbaring, man står af cyklen for hver hundrede alen, nænner ikke at køre forbi, nænner knap at forlade de forskellige steder, man står på for at komme videre.

2011 Parti fra Snoreløkke.

1921 Af: Man tilgiver og glemmer at vejen mellem disse byer som cykelvej betragtet er øens værste - og det vil sige noget. Man kæmper sig frem gennem en infernalsk blanding af vejmel og skarpkantede skærver og køretøjet forvandles til det som englænderne kalder en "boneshaker".

1921 AF: Skovby viste sig i modsætning til de fire andre byer på denne strækning at være en anelig landsby med enkelte overordentlig velbevarede gamle gårde. I byen findes verdens laveste hus.

2011 Verdens laveste hus i Skovby.

1921 AF: Sønden for denne by findes en herlig eng, på alle sider omgivet af store træer og yppige haver. En bæk rinder igennem den til en lille sivkranset mose. Rundt om engen og byen ligger store bakker i et indfiltret virvar mellem hinanden, men fra vejen, som fører mod syd fra byen, har man overblik over bakkerne, ved hvis fod de store gamle gårde ligger halvt skjult under deres haver og deres kæmpemæssige "abeliner".

2011 Skovby

1021 AF: Det sidste stykke af denne vej ned mod hovedlandevejen går over den 64 meter høje Bregninge Møllebakke, der på en strækning af 100 meter falder ganske brat ned mod hovedvejen.

1921 AF: Et par dage senere kørte vi ad vejen sydpå fra Ærøskøbing for at komme ned til den berømte langdysse ved Store Rise.

Ganske nær østen for den vej, som fører fra Ærøskøbing ned mod Lille Stokkeby, fandt vi resterne af et par meget store langdysser liggende ved et stendige med kun fire - fem meters mellemrum. De er begge hærgede, det ene er endda fuldstændig udslettelse nær. Det sidstes overligger er bortslæbt og gravkammeret opfyldt med sten, som er opsamlet fra de omliggende marker, hvor de har været i veje for ploven, disse sten skjuler næsten aldeles resten af dyssen. Af den anden er overliggeren væltet ned og ligger mellem de fem bæresten. Et stort stendige er bygget umiddelbart op ad begge kamrene og skjuler dem helt fra østsiden.

Men endnu værre er det dog gået gravkamrene i den pragtfulde langdysse ved Store Rise, som vi kort efter nåede til. Dysse, som har den ganske anselige længde af 58 m., har haft tre dyssekamre liggende inden for sine yderste stensætninger, som endnu er temmelig velbevaret.

Langdysse ved Store Rise

1921 AF Ikke alene er denne dysse med dens pragtfulde gamle knudrede tjørne vidunderlig smuk i sig selv, men det stykke Ærø, man ser herfra er ganske enestående. Alt sammen er det dyrket, men til trods for disse evindelige gentagne rektangler med roemark, pløje og stubmarker og de lige levende hegn, kan man ikke kunnet udslette egnes naturlige skønhed, dertil er linjerne i landskabet for mægtige. De vældige bakker og dyne dalfuger viser sig netop stærkere ved den fuldstændige mangel på skove. Landet ligger åbent for øjet vidt omkring, helt ud til, hvor man i sydøst øjner det blinkende hav, det evigt vandrende Østersøflade.

1921 AF: Fra Store Rise cyklede vi over biveje og markveje ned til sydkysten til Klinterne ved Vejnæs Nakke. De høje klinte danner her, forrevne og uregelmæssige, som de er, et storslået og imponerende syn, det er en af de mærkeligste danske kyster, jeg har set. Enkelte steder står klinterne i over 20 meters højde lodret som en mur mod havet, næsten uden nogen forstrand, der ofte kun har et par alens bredde ved deres fod. Man kniber sig med nød og næppe tørskoet over mellem de høje mure og havet, der i dag står brummende for sydvestkuling men i tindrende sol, ind mod kysten.

Under disse lodrette klinter er den smalle forstrand tæt dækket af vældige masser af svære kampesten, der er styrtet ned fra klinten. Over sit hoved ser man hist og her en sådan djævel rage så langt frem, at den ligesom ligger på spring efter en deroppe og kan komme når som helst. Man taler stilfærdigt og høfligt til den i forbifarten, hvis man ikke foretrækker at tie helt stille.

Vejnæs Nakke

1921 AF: På vor vej herfra til klinterne ved Voldrup standser vi i en lille landsby ved hovedvejen for at spise frokost. Ved en hyggelig gård med stor have omkring står vi af cyklerne for at spørge om vej og bliver modtaget af to kæmpemæssige, bararmede og brednumsedede piger, som vor forespørgsel efter et madsted peger på ruderne over døren: Vindeballe Kro, står der, med det er med små forsigtige bogstaver som siger "Undskyld".

Vi troede for resten at vi var i Tranderup. Med det viser sig, at de to byer er sammenvoksede og Vindeballe Kro ligger tæt og ad Tranderup Kirke og lige over for dennes præstegårdshave.

De to piger kom tilbage fra køkkenet samtidig for at meddele os, at man kun kunne byde os på "fars". Men der fandtes iskoldt øl! De færdedes åbenbart sammen, for massevirkningens skyld og jorden gungrede under dem. Der var aldeles vidunderligt at se dem prøve på samtidig at dirigere deres derrieres ud ad en døråbning. De mindede fuldstændig om jættepigerne Fenja og Menja - Og da de lidt senere viste sig igen havde de lavet frikadelle og skysovs.

Fra Vindeballe fører en markvej i jævne fald forbi den lille landsby Vodrup mod kyste syd ud til kysten. Omtrent 300 m. fra denne når man det første af de bratte styrt, som gør dette landskab til et af de i geologisk henseende mærkeligste ved vore kyster. Det er navnkundige, tredobbelte række af bratte klinte, der hæver sig den ene bag den anden fra kysten og indefter – tre mægtige terrasser, tre kæmpemæssige trappetrin fra havet op til øens højde. Det ser ud som om landet tre gange har hævet sig med lange mellemrum, men der er vældige skred af lermasserne ud mod standen, som har dannet disse bratte trin, der når en bredde af fra 50 – 150 m. som de fleste steder på deres overflade er så jævne, at de er dyrkede og under plov. Fra randen af den øverste klintekant, har man det mærkeligste indtryk af fænomenet – det er som at stå på trinene i et gigantisk amfiteater, hvor havet er arenaen.

2011 Voderup Klint. Et af de smukkeste steder på Ærø er Voderup Klint, og er det område, man absolut ikke må snyde sig selv for at opleve. T unikt panorama åbenbare sig og får den besøgende til aldrig at glemme stedet. Klinten er 33 meter høj og består af flere kilometer lange trappeformede skred terrasser, der som kæmpemæssige trappetrin forbinder havet og den høje ø.

Udskridningerne i terrasser skyldes de jordlag, som klinterne er opbygget af. Ved foden af klinterne kan man se et lerlag, der er aflejret i den sidste mellemistid. Leret er så fint og plastisk, at vand ikke kan trænge igennem. Oven over leret er aflejret et gigantisk sandlag. Hvis nedbøren er stor flere år i træk, bliver dette

30 meter tykke sandlag så tungt, at leret kommer til at fungere som et glideplan for de overliggende lag. Landskabsblokke på flere hundrede meters længde kan skride ned mod kysten på en gang. Et eksempel er en mark med køer, der for 40 år siden efter sigende pludselig sank 14 meter. Køerne skal ifølge beretningen have moret sig gevaldigt over rutcheturen.

1921 AF: Nogle timer senere står vi på Synneshøj en vid og fri udsigt til de andre verdenshjørner. Hav ser man til begge sider af øen. Revkrogen med Urehoved ligger lige for i Nordøst – men skønnest synes Bregninge By derned i sydvest med sit spidse kirketårn løftet over de rige haver og med det sølvglinsende hav som baggrund og bag dette Als, Als så besynderlig nær i solflimmeret, at man tror at kunne ro derover på en times tid. "Hohewacht" i Holsten hæver sig højt i syd og rundt om ser man ø ved ø: Langeland, Tåsinge, Fyn, Avernakø med Korshavn Lyø og alle øerne i Drejø sogn kendes tydeligt herfra – til trods for at luften er fyldt med varmedis.

Synneshøj

1921 AF: Ja, skønt er her.

2011 Urehoved som er en udflugt værd med start i Ærøskøbing.

1921 AF: Men det er havet, som giver det ærøske landskab dets sjæl. Uden dette, tænkt som et stykke fastland, ville det kun være en frodig plet som så mange andre, fuldt af skønne småting, en alt for gennemrodet, gennemdyrket plet uden særpræg, et detaljernes land, hvor man forundres over de frodige landsbyer, en stump idyl hist, nogle bakkelinjer her. Storheden for det fordi det er en ø.

Store Rise er den af øens landsbyer, hvis navn tidligst forekommer i historien, således er også dens kirke øens ældste. Årstallet for den opførelse kendes ikke, men den nævnes allerede under Valdemar Atterdag, og den er i sin oprindelige stil et smukt eksempel på de gamle prægtige kvaderstenskirker, som stammer ned fra domkirken i Slesvig By og herfra har et bredt sig til de sydfynske øer og Langeland. Den har flere gange været ombygget. Påfaldende er den uforholdsmæssige længde – ved en ombygning i 1698 forlængedes dens østlige ende med 7 m. – idet dens længemål er 47 m. knap syv meters bredde i koret og en halv meter i skibet og i tårnet godt fem meter – Sit høje og spidse spir som er spåntækt og som den har tilfælles med øens andre ældre og yngre landsby kirker, skyldes naturligvis også en senere tilføjelse. På en tavle i kirken læser man, at "Anno 1663 d. 20 oktober om Midnat aften brændte Rise Kirke Spir og begge klokker sloges i stykker og smertede, formeldst Guds Ild, som faldt ned fra Himmelen..."

Få år senere fik kirken sine nuværende klokker.

1921 AF: Også Tanderup kirke er af høj alder, men lille og uanselig og stærkt ombygget i tidens løb, således i 1832 tårnet, som allerede næsten halvandet hundrede år forinden i året 1700, var revnet under en orkan, og hvorfra man i 1732 havde, måtte slæbe klokken ud, da man frygtede at tårnet ikke skulle kunne bære den.

I Bregninge kirke så jeg den ypperste altertavle, ligesom den i Rise kirke et arbejde fra den sen katolske periode.

(2011)I dag har Ærø 7 kirker med hver deres særpræg. Det maritime islæt ses tydeligt i flere af kirkerne. Den ældste er Rise Kirke som formentligt er fra 1100 tallet. Et særkende ved Rise, Tanderup og Bregninge kirker er de runde kirkegårde.

Marstal Kirke er opført 1738. Udvidet med tværskib i 1772 og med tårn i 1920 i anledning af Sønderjyllands genforening med Danmark. 7 kirkeskibe vidner om søfartens udvikling i 18 – 20 årh. og om byens tilknytning til havet.

Ommel Kirke er den yngste af de ærøske kirker, er indviet 6. maj 1894 og tegnet af arkitekt N. Jacobsen Odense. Der har aldrig været kirkegård ved kirken.

Rise Kirke er oprindelig en romansk kirke fra sidst i 1100 tallet. Siden forsynet med hvælvinger og udvidet i to omgange – sidst 1697.

Rund kirkegård ved Rise Kirke

Ærøskøbing Kirke på Maleri på Ærø Museum – er opført 1756 – 58 og afløste en brøstfældig middelalder kirke, fra denne er bevaret døbefont fra 1200 tallet og prædikestol fra 1634, der er skænket af hertug Phillip af Lyksborg.

Tanderup Kirke er en romansk kirke med indbygget gotiske hvælv fra ca. 1270 – 1280.

Bregninge Kirke er oprindeligt en romansk kirke fra 1200 med storladne gotiske hvælv indbygget sidst i 1400 tallet. Tårnets imponerende spir er tækket med egespån.

Søbys Kirke fra 1745

Ærøskøbing:

1921 AF: I Ærøskøbings museum findes et toldflag med inskriptionen "Kónigl Zoll Flagge" oven over Fr. VII's 7 navnetræk, et af de sidste minder om øens gamle tilknytning til hertugdømmerne.

Ærø Museum

I samme museum findes et billede af den gamle damper "Ærøe" under dens virksomhed som isbryder i indløbet til Ærøskøbing ud for Drejøj, hvis nordspids med de forblæste tjørne ses i baggrunden. "Ærøe" gav sig imidlertid aldrig i kast med isen, selve isbryderen var en i bunden jernbeslået svær pram, som var fastbundet til i "Ærøes" forstavn anbragt, umådeligt spryd, som ragede flere meter ud i luften, Båden, som under arbejdet havde en besætning på fire – fem mand, blev under fuld fart rendt op på Isen, som den på denne måde brød med sin vægt. Det må have været et spændende job for dens mandskab.

Også uden for det lille museum er alting i byen snart kun minder om svundne tider. Det er som et H C Andersensk eventyr – en levning fra begyndelsen af forrige århundrede, da den for øvrigt for længst var i tilbagegang som købstad og Marstal voksede op og slog den helt ud.

Fortid og Nutid mødes

Men den historie står skrevet i dens gader, i dens gamle skipperhuse og fornemme købmandsgårde. Læs de gamle gade navne på hushjørnerne:

Sluttergryden, Kirkestræde, Ramsherred,, eller hør de uskrevne navne enkelte gader har fået fra berømte personer, som har boet i dem: Klestrup's gade, eller Rikkens Gade. Eller torvene Rådhusetorvet og Gåsetorvet.

Ikke underligt, at gaderne er smalle, når hvert hus rækker hals for at komme foran naboen. Dobbelt små og eventyrlige ser disse huse ud under de mægtige linde og valnøddetræer, som rundt om i gaderne rager op over de gamle brude, grå og okkerrøde teglstenstage.

Kanap på kanap og gadespejl så kam man følge livet i gaden fra lænestolen

Som byens ydre er en fryd for øjet, er den fuldkomne stilhed en lise for sindet.

Det er kun et menneske, lejlighedsvis, og fordi det er hans profession, laver spektakel i denne by, det dens udråber, hvis opgave det er at erstatte avertissementer i byens avis. Han er nemlig meget billigere end denne moderne opfindelse. Tillige er han en af byens største seværdigheder og som udråber noget af et unikum, thi intet menneske har endnu nogens sinde forstået et ord af, hvad han udråber. Det står en orkan ud af halsen på ham bestående af alle mulige naturlyde på en gang, men fuldstændig uartikuleret.

Og når denne lyd toner gennem gaderne i den ellers død stille by, vågner fædrene af deres middagsdvale, kommer med hovederne ud af de mest fremspringende karnapvinduer og spørger: "Ingvar, hvad er det, du råber med?" - Så går Ingvar hen til dem og forklare sig nærmere på almindeligt talesprog. Når han taler, er hans tungemål som andres menneskers.

Er han hjemme eller på havet

De fleste mennesker i byen sover til middag mellem klokken tolv og to, og man er som regel uvelkommen selv i forretningsanliggende på dette tidspunkt. Men Ingvar tager intet hensyn til tid og rum, og selv i middagsstilheden kan man pludselig høre hans brøl, som om filistrene var over staden.

Staden, ja, En mand fra byen sagde forleden: Marstal – det er en flække – ja Men Ærøskøbing det er ”en stá” Og en anden mand fra byen har for fuldt alvor hævdet, at Ærøskøbing ikke havde sin lige i verden – ”at sige som handelsstad” føjede han til.

1921 AF: Gå en silde sommeraften ned i parken ved den lille havn, sid der og drøm et par timer bort under træernes kroner, der hvor svanerne stille som ånder glider over det mørke, spejlende vand.

2011: Parken

Eller sæt dig ved solnedgang på den gamle mole, hvis brolægning er så forfærdelig, at små børn kan gå og blive borte for bestandig i den. Sid der og se solen gå ned, mens dens sidste stråler belyser det gamle fyrhus, der besynderligt og forhistorisk, som et offerhus for Molok at skue, men kalket så hvidt at den fredsommeligste sommerluft bliver til tordenhimmel op imod det. Sid her, til natten kommer. Og du glemmer krig og dyrtid og alverdens ve og vande.

2011: Kogehuset. AF kalder det fyrhus. Grundet den store respekt for brandfare og en forordning af 1787 med forbud om at bruge åben ild om bord på træskibe, opførte man på havnen kogehuse. Kogehusets oprindelige funktion ophørte omkring 1860. Fiskerne anvendte det herefter til begkugning af deres garn. I 1850 fik huset en kvist hvor man tændte et lille havne og ledefyr, der skulle vejlede skibe sikkert ind i Ærøskøbing havn. I dag opfylder kogehuset lidt af sin oprindelige funktion, idet det bruges til Grill hytte.

1921 AF: Men når natten falder på, vil du undres over, at du ikke høre den gamle ærbos vægtersang lyde til dig gennem stilheden oppe fra byens stræder. Anders Arreboes dybe og storladne vers bygget op i rytmer som hvælvingerne i de gamle gotiske kirker.

Nu skrider Dagen under,

Og natten vælder ud,

Forlad Jesu Vunder

Vor Synd, o milde Gud!

Bevar Kongens Huus.

Samt alle mand

I disse land

Fra fjendens Vold og Knus

1921 AF: Den aften, vi fra Ærøskøbing kom til Marstal, fik vi straks et kraftigt indtryk af at være vendt tilbage til nutiden. I sin hovedgade minder byen næsten om Esbjerg, og dens tilblivelses historie og er også omtrent som dennes, om end tempoet her har været langsommere og formatet er mere beskedent.

Vi tog ind på et hotel på hovedgaden, det var lørdag, og uden for vore vinduer var der et farligt leben til langt ud på natten. Navigationsskolens elever er i kraft af deres uniformer stedets toneangivende løver, de flirtede med seks hestes kraft og med stigende held, som mørket tiltog – stærkt misundt af nogle atten – nittenårige merkusønner med stive filthatte og overordentlige løse manchetter, de have kun cigaretmærke tilfælles med de uniformerede væsner. Alle røg, byen stank af cigaretter.

Hovedgaden i Marstal 2011

Og aftenes indtryk glemmes fuldstændig, når man fra hovedgaden bevæger sig ned til havnen gennem de små stræder og gyder, der løber ned mod denne. Her man inde i den gamle skipperby, som på sin vis ikke giver Ærøskøbing noget efter. Det er et Nyboder, men civiliseret og borgerligt uden den stramme soldatermæssighed, der hist og her har sat alle de uniformerede huse på geled. Gaderne er her uregelmæssige og undertiden så smalle, at man stående midt på dem kan nå begge facerækker med hænderne.

2011 De smalle gyder mod havnen

Og når som nu morgensolen stråler ned over de små bitte enetages huse med deres morsomt vekslende, blide kalkfarver, over de røde tegltage, over lindetræerne og hyldene bag havernes grønne og blå stakitter, men over hele havnens alvorlige, mægtige poppelrække og dens masteskoves skraveringer løfter sig mod den lyse luft – da er man atter inde i eventyret. Det er eventyret og den gamle danske sømandsstand, som endnu ikke er helt forbi.

Her bor de godtfolk, som endnu på gammeldags vis bestræber den danske "vej til ros og magt", det sortladne hav – Marstalskipperne, som er kendte over den halve jordklode, hvor deres skonnerter færdes. Folk, der er berømte for deres enestående sømandsdygtighed, og berygtet mellem folk andetsteds fra for deres nøjsomhed og sagnagtige påholdenhed.

Hvilken type man træffer her, hvilken verve og hvilket tempo i disse gamle svende!

1921 AF: I 1913 var der 234 store skibe hjemmehørende i Marstal, forsikrede for en sum af 3.290.000 kr. Allerede i 1917 var her kun 165 fartøjer, og i januar 1918 blot 109 tilbage. Og to år senere, i januar 1920 (i fjor) var tallet sunket ned til 87.

Den virkelige grund til denne uhyre nedgang er salg. Skibe, som før krigen var købt for 20.000 kr. har ejeren i den forrykte periode kunne afhænde for 50.000kr. eller derover. Og den fristelse har været for stærk. Følgen af disse massesalg er nu, hvor der er tegn til, at det atter vil komme liv i skibsfarten, at en mægte skibsførere er uden erhverv – de har delvis eller helt brugt pengene og er ikke mere i stand til at skaffe sig et fartøj.

Byen har i øjeblikket ca. hundrede fartøjer tilbage af sin flåde. Af de forsvundne 134 er kun et par stykker torpederet og et par enkelt forlist.

Resten er solgt.

2011 Havnen i Marstal - intet tilbage af fordums storhed og stolte skuder.

2011 Det eneste som er i havnen som er fra fortiden er det stolte skib Samka fra 1956

I efterkrigsårene blev der til fornyelse af den ældre danske træskibsflåde bygget 23 mindre motorskibe, såkaldte carolinere, ved danske værfter med Marshallhjælp fra USA som fødselshjælper. 20 af disse blev bygget på H. C. Christensens Stålskibsværft i Marstal, hvor ni af skibene har haft hjemsted. To af carolinerne er fortsat under dansk flag, og en af disse er Samka.

1923 AF: Bevæger man sig fra byen nordvestover kommer man ud over den lange, smalle halvø, som danner det oprindelige, gamle skovland og som ender i Ommels Hoved. Mod øst begrænses den af Halmø Sund, mod vest af den smalle fjord Kløven. Ommels Hoved skyder sig som en krog over mod Halmø vestspids og rører næsten ved denne.

Ommel

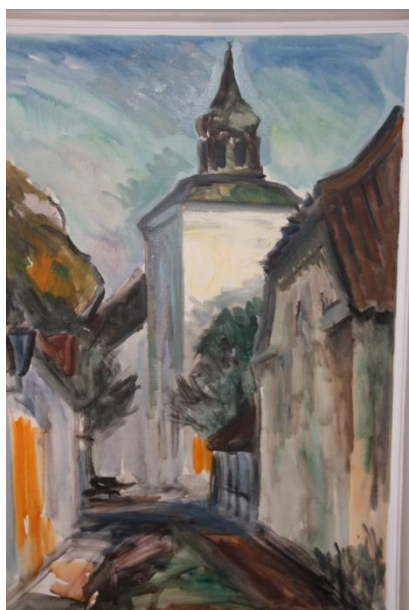
Ærøskøbing set fra Ommels Hoved

Det gamle skovland er rigt og frugtbart, i modsætning til den anden halvø Urehoved, der begrænser den modsatte side af bugten ved Ærøskøbing og landsbyen Ommel, som ligger på dets midte, er en stor smuk og velhavende By. De gamle "omlinger" – navnet anvendes sjældet på øen – ernærede sig tidligere omtrent lige så meget af søfart, handel og fiskeri som af landbrug, og en mængde jagter og fiskerbåde hørte hjemme i Kløven, der benyttedes som havn om sommeren, medens skibene om vinteren blev trukket på land. Nu er dette forhold ganske ændret, Ommel er en rendyrket agrarby, siden Marstal er vokset op til en stor handelsplads, og den er en udpræget ærøsk idyl med store velholdte gårde. Det skal det sted på øen, hvor den gamle dialekt, der rummede en mængde ord af tysk oprindelse, endnu mærkes tydeligst, om hvilket Húbertz for kun hundrede år siden siger, at den "upaativligt oprindelig er dansk – for de flest ord er danske.

2011 Lokal Kunstner Karlin er mest kendt for de lyse og nærmest pastelfarvede akvareller, de dunkle landskabsmalerier og de mange motiver fra gaderne i Ærøskøbing. Mindre kendt er det, at han også kunne lave skibsmalerier, abstrakt kunst og kakler.

Karlin elskede at færdes i naturen, og betegnede sig selv med rette som glad naturalist, der altid havde notesblokken med i lommen. Han var et kendt indslag i gadebilledet, når han bag sit staffeli malede Gyden i Ærøskøbing eksempelvis. Som årene gik, rykkede Karlin dog mere og mere ind i sit eget atelier for at færdiggøre motiverne. De blev ganske enkelt mørkere og mørkere, og et af de sidste billeder, som han lavede, forestiller meget sigende en aftenslumring, hvor kun lyset fra den nedgående sol forhindrer, at alt er mørkt.

Karlin malede til det sidste. Han døde i en alder af 80 år i 1991, og hans sidste maleri blev aldrig færdigt. Det står stadig på staffeliet, og hvis man vil vide, hvad det forestiller, er man velkommen til at se den flotte udstilling på Ærø Museum.

Karlin Ufærdigt værk ved hans død 1991 Færdig værk fra Ærøskøbing

Historisk lokalt Das

2011 Vist findes der stadig gårde med fortidens stolthed i behold på Ærø